

ΑΧΜΕΤ ΟΥΜΙΤ
*αντίο,
γλυκιά πατρίδα*

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΘΑΝΟΣ ΖΑΡΑΓΚΑΛΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

ΑΝΤΙΟ, ΓΛΥΚΙΑ ΠΑΤΡΙΔΑ

ΑΧΜΕΤ ΟΥΜΙΤ

*Αντίο,
γλυκιά πατρίδα*

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΠΟ ΤΑ ΤΟΥΡΚΙΚΑ
ΘΑΝΟΣ ΖΑΡΑΓΚΑΛΗΣ

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Ξένη λογοτεχνία

Σύγχρονη ξένη λογοτεχνία – 383

Αχμέτ Ουμίτ, Αντίο, γλυκιά πατρίδα

Ahmet Ümit, *Elveda Güzel Vatanım*

Μετάφραση: Θάνος Ζαράγκαλης

Υπεύθυνος έκδοσης: Κώστας Γιαννόπουλος

Επιμέλεια, διόρθωση: Νερίνα Κιοσέογλου

Σελιδοποίηση: Σπυριδούλα Βονίτση

Φιλμ, μοντάζ: Μαρία Ποινιού-Ρένεση

Copyright© Ahmet Ümit, 2015

Copyright© Kalem Lit. Agency

Copyright© για την ελληνική γλώσσα, Σ. Πατάκης Α.Ε.Ε.Δ.Ε.

(Εκδόσεις Πατάκη), 2015

Πρώτη έκδοση στην τουρκική γλώσσα από τις εκδόσεις Everest, 2015

Πρώτη έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις Εκδόσεις Πατάκη,

Αθήνα, Ιούλιος 2017

KET A047 ΚΕΠ 429/17

ISBN 978-960-16-6756-0

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,

ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 801.100.2665, 210.52.05.600, ΦΑΞ: 210.36.50.069

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078

ΥΠΟΚ/ΜΑ: ΚΟΡΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ – ΠΕΡΙΟΧΗ Β΄ ΚΤΕΟ), 57009 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ,

ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, 2310.75.51.75, ΦΑΞ: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

*Στην προσφιλή μνήμη των υπερασπιστών της ειρήνης,
οι οποίοι σφαγιάστηκαν στις 10 Οκτωβρίου 2015,
ημέρα Σάββατο στην Άγκυρα...*

*Τα βάθη του κράτους είναι πιο σκοτεινά
από τα βάθη της γης...*

Αποκαλύφθηκε απόπειρα δολοφονίας, η οποία θα εκτελείτο στις 16 Ιουνίου κατά την άφιξή μου στη Σμύρνη· οι πιο σημαντικοί δράστες συνελήφθησαν επ' αυτοφώρω και κρατούνται. Οι συλληφθέντες προέβησαν σε αποκαλύψεις. Ο Σαρή Εφέ, ο οποίος βρίσκεται μεταξύ των οργανωτών, αναζητείται. Αναμφίβολα, ο Σαρή Εφέ ανήκει σε κάποια οργάνωση της Ιστανμπούλ και έχει συνεργάτες. Κατά την περίπτωση όπου η συνωμοσία θα είχε επιτυχές αποτέλεσμα, η οργάνωση θα συνεδρίαζε ώστε να αποφασίσει τη μελλοντική πολιτική της.

Εάν ο Σαρή Εφέ έχει συλληφθεί ή όταν συλληφθεί, με βάση τις πρώτες πληροφορίες που θα δώσει, να ληφθούν μέτρα ώστε να αποκαλυφθεί η οργάνωση και να γίνουν γνωστές οι αποφάσεις της εν λόγω συνεδρίασης.

Από το κωδικοποιημένο μήνυμα
το οποίο έστειλε ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας
Μουσταφά Κεμάλ στον αστυνομικό διευθυντή
της Ιστανμπούλ, Εκρέμ μπέη...

Αξιότιμε κύριε Πρόεδρε, τώρα έρχομαι στο κυρίως ζήτημα. Στο ζήτημα της παράνομης οργάνωσης. Στο ζήτημα της παράνομης οργάνωσης το οποίο θεωρείται ότι υπάρχει από την ημέρα που σχεδιάστηκε το πρόγραμμα του Κομιτάτου Ένωση και Πρόσδος. Δεν έχω καμία πληροφορία ότι η απόπειρα δολοφονίας σχεδιάστηκε από αυτή την παράνομη οργάνωση. Οφείλουμε να αποδείξουμε ότι κάποιος έκανε κάτι. Εγώ πώς μπορώ να αποδείξω ότι δεν έχω κάνει κάτι; Εγώ ποτέ στη ζωή μου δεν χρησιμοποίησα βία εναντίον κανενός, ακόμη και κατά των εχθρών μου, οι οποίοι επιτέθηκαν κατά της τιμής και υπόληψής μου. Και είμαι από τους ανθρώπους που δεν συναίνεσαν υπέρ της βίας, δεν υπήρξαν οπαδοί της βίας. Σε καμία κίνησή μου, σε καμία ομιλία μου, σε κανένα γραπτό μου δεν υπάρχει βία.

Απόσπασμα από την απολογία του πρώην υπουργού Οικονομικών
Τζαβίτ μπέη στη δίκη της συνωμοσίας της Σμύρνης,
στην οποία προέβη κατά τη δίκη στο Δικαστήριο Ανεξαρτησίας...

«Ο θάνατος ξεκινά με την απώλεια των πόλεών μας...»

Καλημέρα, Έστερ (Πρώτη ημέρα, πρωί)

Εντέλει ο ήλιος ανέτειλε. Το μελαγχολικό γκριζο που προσπαθεί να τρυπώσει από το παράθυρο αντικαταστάθηκε μ' ένα κρυστάλλινο γαλάζιο. Άνοιξα την πόρτα του μπαλκονιού και βγήκα έξω. Ένας υγρός άνεμος χτύπησε το πρόσωπό μου. Με την ελπίδα ότι θα διώξει το βαρύ μου κεφάλι, ρούφηξα με μια βαθιά ανάσα τον υγρό, πρωινό αέρα· μου άρεσε, θα έλεγα πως με έκανε λιγάκι πιο ζωηρό. Η πόλη είχε ξυπνήσει· οι φωνές που έρχονταν από τη λεωφόρο, τα κουδουνάκια των νερουλάδων, των πλανόδιων πωλητών γιαουρτιού... Η γνωστή φασαρία στο Πέραν... Ο Κεράτιος κάτω από τις πλαγιές του Κασίμπασα κυλούσε κατάλευκος σαν γάλα. Πάνω του μερικά σκάφη σαν σταχτιές κηλίδες... Θυμήθηκα την ήρεμη θάλασσα της Θεσσαλονίκης, το ατέλειωτο γαλάζιο που εκτείνεται από τον κόλπο προς τα ανοιχτά...

Το μπαλκόνι του σπιτιού στη Θεσσαλονίκη νομίζω πως ήταν πολύ μεγαλύτερο από το μπαλκόνι αυτού του δωματίου... Στενοχωριέμαι όταν γράφω “νομίζω”. Πώς μπορεί κάποιος να ξεχάσει την πόλη όπου γεννήθηκε, το σπίτι όπου μεγάλωσε; Φυσικά και δεν μπορεί, ωστόσο ο χρόνος σβήνει μία μία τις αναμνήσεις. “Ο θάνατος ξεκινά με την απώλεια των πόλεών μας”. Δεν θυμάμαι ποιος είπε αυτή τη φράση, αλλά δυστυχώς είναι σωστή... Σωστή μεν, αλλά ελλιπής. Ο θάνατος ξεκινά με την

απώλεια των πόλεων μας και ολοκληρώνεται με την απώλεια της πατρίδας μας. Αυτή τη στιγμή ένα εφιαλτικό συναίσθημα κατατρώνει τα σωθικά μου. Έχω προ πολλού χάσει την πόλη μου, τώρα ήρθε η σειρά της πατρίδας. Ίσως και αυτήν να την έχω χάσει εδώ και καιρό, αλλά να μην το πήρα είδηση...

Αλήθεια, τι είναι πατρίδα; Μήπως ένα κομμάτι γης, ατελείωτα πελάγη, βαθιές λίμνες, απόκρημνα βουνά, εύφοροι κάμποι, καταπράσινα δάση, πολυπληθείς πόλεις και ερημικά χωριά; Όχι, το νόημα της πατρίδας είναι κάτι πέρα από όλα αυτά. Ούτε μονάχα ένα κομμάτι γης ούτε υδάτινες λεκάνες ούτε συστάδες δέντρων... Πατρίδα είναι η στοργή της μητέρας, το λευκό στα μαλλιά του πατέρα, η πρώτη μας αγάπη, το παιδί μας που γεννιέται, οι τάφοι των προγόνων μας... Ο άνθρωπος που δεν έχει πατρίδα δεν έχει ζωή. Είναι αλήθεια ότι κάποτε το μυαλό μου και η καρδιά μου ήταν γεμάτα με τέτοιες ιδέες. Τώρα; Τώρα δεν ξέρω...

Ναι, όπως η τεράστια πατρίδα διαλύθηκε αργά αργά, έτσι οι ιδέες μου, τα ιδανικά μου και η ζωή μου σβήνουν εμπρός στα μάτια μου. Μην ανησυχείς, το σώμα μου είναι υγιές, ωστόσο η ψυχή μου εδώ και καιρό ψυχομαχεί. Είναι τόσο οδυνηρό ώστε καμιά φορά αναρωτιέμαι γιατί συνεχίζω. Καμιά φορά θέλω να δώσω ένα τέλος με τα ίδια μου τα χέρια σε αυτή τη θλιβερή περιπέτεια. Μετά αλλάζω γνώμη. Όχι επειδή φοβάμαι τον θάνατο ούτε επειδή μου αρέσει η ζωή, αλλά εξαιτίας αυτής της παράξενης περιέργειας. Όμως πιθανώς να μη χρειαστεί τίποτε από όλα αυτά: οι νέοι ιδιοκτήτες της πατρίδας θα δώσουν τέλος στα φτερουγίσματα τούτης της πεισματάρας καρδιάς που συνεχίζει να χτυπά στο κουρασμένο μου σώμα. Είναι πολύ πιθανή αυτή η περίπτωση... Αυτό που συνέβη στους φίλους μου, νομίζω πως θα συμβεί και σ' εμένα. Ή με μια σφαίρα στο κεφάλι καθώς διασχίζω ένα σκοτεινό δρομάκι ή με μια καλά προσχεδιασμένη δικαστική απόφαση θα παραδώσω το πνεύμα κρεμασμένος στο γλιστερό σχοινί. Το νιώθω, κάθε λεπτό, κάθε ώρα, κάθε ημέρα ο κλοιός σφίγγει ακόμη περισσότερο. Γι' αυτόν τον λόγο σού γράφω αυτές τις γραμμές.

Με παρακολουθούν, Έστερ... Δεν θα επιτρέψουν να ζήσει κανένα παλιό μέλος του Κομιτάτου. Η συνωμοσία της Σμύρνης είναι απλώς πρόσχημα. Έχει αρχίσει το τελικό ξεκαθάρισμα λογαριασμών. Τα ικριώματα που στήθηκαν στη Σμύρνη δεν τους ικανοποίησαν. Έχουν κρεμάσει και στην Άγκυρα δικούς μας. Δεν ξεχωρίζουν τους αθώους από τους ενόχους. Ακόμη και τον Καρά Κεμάλ,* που ποτέ δεν είχε αναμειχθεί σε αυτή τη συνωμοσία, τον έβγαλαν από τη μέση. Αυτοκτόνησε δήθεν σ' ένα κοτέτσι. Γίνονται τέτοια πράγματα; Δεν αρκεί που δίνει τέλος στη ζωή του, το κάνει μέσα σ' ένα κοτέτσι. Είναι ξεκάθαρο ότι το έκαναν για να του αφαιρέσουν την αξιοπρέπεια. Έναν έναν τους εξοντώνουν όλους. Είμαι σίγουρος ότι έρχεται η σειρά μου. Γιατί να μ' αφήσει εμένα να ζήσω η βούληση που έριξε στα μπουντρούμια, εξόρισε, δολοφόνησε τόσα μέλη του Κομιτάτου; Γι' αυτό εγκατέλειψα το σπίτι στο Μπεσίκτας και εγκαταστάθηκα στο Πέρα Παλάς. Όστε να με δουν κάποιοι αν αυτοί έρθουν να με συλλάβουν, να το πάρουν είδηση αν με σκοτώσουν. Όταν πέθανε και η σπιτονοικοκυρά μου, η κυρία Μελίνα, πλέον δεν έμεινε κανείς να σκοτίζεται για μένα σε τούτο τον παλιόκοσμο. Είμαι έτοιμος να πεθάνω, όμως θέλω αυτό να γίνει με αξιοπρέπεια. Να μη συμβεί αυτό που συνέβη στον Καρά Κεμάλ. Όχι, δεν έχω γίνει υποχόνδριος, είμαι σίγουρος γι' αυτά που σου γράφω. Ωστόσο, δεν αποτελώ κανέναν κίνδυνο γι' αυτούς. Όμως δεν αλλάζει τίποτα, είναι φανερό ότι το άστρο μου έχει σβήσει, είναι φανερό ότι δεν υπάρχει γυρισμός, ο κύβος ερρίφθη.

Με παρακολουθούν, Έστερ... Δεν προσπαθώ να κερδίσω τον οίκτο, δεν ζητιανεύω έλεος. Όμως είμαι υποχρεωμένος να σου γράφω. Σε παρακαλώ, συγχώρησέ με· σε παρακαλώ, μη θυμώσεις μαζί μου... Ναι, το γνωρίζω, είσαι πικραμένη... Ίσως να μη με πιστέψεις. Μπορεί να σκεφτείς ότι με απασχολούν ακόμη

* Ο σημαντικότερος ηγέτης μετά την τριανδρία Ταλάτ, Τζεμάλ και Εβρέν πασά. (Σ.τ.Μ.)

πολιτικές σκοπιμότητες. Όχι, σε διαβεβαιώνω εν ονόματι της τιμής μου ότι δεν έχω καμιά τέτοια πρόθεση. Μην το θεωρείς ως έκφραση των βασάνων ή εξιλέωση, μπορείς να το θεωρήσεις κάτι σαν ξεκαθάρισμα των λογαριασμών με τον εαυτό μου. “Τότε γιατί μπερδεύεις εμένα;” θα μπορούσες να ρωτήσεις. “Πώς ήρθα στο μυαλό σου ύστερα από τόσα χρόνια;” θα μπορούσες να αναρωτηθείς. Στην πραγματικότητα, όμως, ποτέ δεν είχες βγει από το μυαλό μου. Δεν υπήρξα ποτέ χώρια από σενα...

Ακόμη κι αν δεν με πιστεύεις, αυτή είναι η αλήθεια. Εκείνη την ημέρα στα στενά δρομάκια της Θεσσαλονίκης όπου με άφησες κι έφυγες, ίσως ιδιαίτερα εκείνη την ημέρα ήμουν τρελά ερωτευμένος μαζί σου. “Όχι, δεν σε άφησα εγώ, εσύ με άφησες” θα πεις. “Δεν τήρησες την απόφαση που πήραμε, με άφησες μόνη” θα πεις... Ναι, έχεις δίκιο, έτσι έκανα. Εγώ ήμουν αυτός που τελείωσε τη σχέση... Θέλεις να μάθεις γιατί; Για την πατρίδα, για το έθνος, για τον ιερό αγώνα, θα μπορούσα να πω, αλλά θα ήταν λειψό. Το ζήτημα είναι πολύ πιο περίπλοκο... Σου γράφω για να βρούμε την απάντηση αυτής της ερώτησης. Διότι ούτε εγώ δεν ξέρω ακριβώς γιατί σε εγκατέλειψα. Ίσως εάν επιστρέψω πάλι στην αρχή, εάν θυμηθώ ξανά τα όσα βιώσαμε, εάν ξεκινήσω να ζω εκ νέου, θα μπορέσω να βρω τον λόγο που έφυγα...

Το ξέρω, πιθανώς να μην ανοίξεις ποτέ τα γράμματα που θα σου στείλω, να μη διαβάσεις ούτε μία αράδα. Δεν έχει σημασία. Κι αν ακόμη δεν ανοίξεις τους φακέλους, εγώ θα φαντάζομαι ότι θα διαβάζεις και θα περάσω τις τελευταίες ημέρες της ζωής μου ως ένας ευτυχισμένος άνθρωπος. Ναι, θα κλείσω τα μάτια, το μυαλό, την καρδιά στην αλήθεια, θα θεωρήσω ότι συνέβη αυτό που επιθυμεί η ψυχή μου. Θα ισχυριστείς ότι αυτό είναι εγωιστικό, απάνθρωπο, αναισχυντο... Αποδέχομαι τους εξευτελιστικούς χαρακτηρισμούς. Επιπλέον, αυτή η συμπεριφορά δεν ταιριάζει σ’ εμένα. Ο Σεχσουβάρ Σαμί τον οποίο γνωρίζεις δεν θα κατέφευγε σε τέτοιες μικροπρέπειες, τέτοια

εξευτελιστικά τεχνάσματα, έχεις δίκιο, αλλά πρέπει να διηγηθώ σε κάποιον τα όσα έζησα. Και δυστυχώς σε αυτόν τον κόσμο που έχει ξεφύγει από την πορεία του, σε αυτή τη χώρα που έχει χάσει προ πολλού την ιδιότητα της πατρίδας, δεν έχω κανέναν άλλον με τον οποίο μπορώ να μοιραστώ τα μυστικά μου.

«Για πες μου, Σεχσουβάρ, θα γίνεις δολοφόνος;»

Γεια σου, Έστερ (Πρώτη ημέρα, απόγευμα)

Σήμερα το απόγευμα άκουσα τη φωνή σου στο δωμάτιό μου. “Θα γίνεις δολοφόνος;” Δεν ήταν όνειρο, σε διαβεβαιώνω, η φωνή σου ερχόταν από τόσο κοντά, λες και ήσουν δίπλα μου. Με μάλωνες οργισμένη, αγχωμένη.

“Για πες μου, Σεχσουβάρ, θα γίνεις δολοφόνος;”

Ήταν τόσο αληθινή η φωνή σου, που με παρέσυρε σε μια ανόητη προσδοκία. Τα μάτια μου χτένισαν ταραγμένα την κάθε γωνιά αυτού του μελαγχολικού δωματίου του ξενοδοχείου όπου περνώ πιθανώς τις τελευταίες ημέρες της ζωής μου. Δεν ήσουν εδώ, φυσικά, αλλά παρ’ όλα αυτά σηκώθηκα και πήγα στο μπάνιο, κοίταξα ακόμη και στον διάδρομο... Δεν ήσουν, δεν ήταν δυνατόν να ήσουν. Είχες πει αυτά τα λόγια πολύ νωρίτερα, τότε που ακόμη το σώμα μας δεν ήταν τόσο εξαντλημένο, η ψυχή μας δεν ήταν τόσο τσακισμένη και η καρδιά μας ήταν ακόμη γεμάτη ελπίδες...

Ήταν τέλος καλοκαιριού... Βρισκόμασταν σ’ εκείνο τον κήπο που στόλιζαν τα τσαμπιά με τα μαύρα σταφύλια, δίπλα στη διακοσμητική δεξαμενή τα ψάρια της οποίας είχαν πεθάνει προ πολλού... Το πρόσωπό σου ήταν πιο ωχρό κι από τα φύλλα που είχαν αρχίσει να κιτρινίζουν. Είχες στημένο πάνω μου το οργισμένο σου βλέμμα. Στην πραγματικότητα είχες μαντέψει ότι δεν θα πήγαινα μαζί σου στο Παρίσι. Πιθανώς να είχες ακού-

σει ότι είχα γίνει μέλος της οργάνωσης· κι αν δεν το είχες ακούσει, το διαισθανόσουν.

Όταν είπα «Θα γίνω μέλος του Κομιτάτου Ένωση και Πρόοδος» δεν άντεξε και ξέσπασες: «Θα γίνεις δολοφόνος;»

Πρώτη φορά σε έβλεπα τόσο οργισμένη, τόσο απελπισμένη... Αν και προσπάθησα να σε ηρεμήσω, δεν με άκουσες. Και καλά έκανες, διότι έλεγα ψέματα, αφού συμμετείχα ήδη στο Κομιτάτο.

Ναι, το γράφω και ντρέπομαι, μεταξύ αυτών που σου είχα κρύψει υπήρχε κι αυτό. Ήταν έναν χρόνο πριν από την ημέρα που με μάλωσες, το καλοκαίρι του 1907... Τότε που μου έστειλες γράμματα από το Παρίσι στολισμένα με στίχους του Μποντλαίρ.

“Η δύση του ήλιου εκείνα τα απόβραδα, χωράφια και κανάλια.

Να γεμίζει την πόλη με ρουμπίνια και χρυσάφια”.

Μου έγραφες ασταμάτητα για την πρωτεύουσα της ποίησης, του έρωτα και της ελευθερίας.

“Πρέπει να το σκάσουμε” έγραφες. “Εδώ πρέπει να ζήσουμε... Στη σοφίτα ενός μικρού σπιτιού που βλέπει τους Κήπους του Λουξεμβούργου... Εδώ πρέπει να αρχίσεις να γράφεις το πρώτο σου μυθιστόρημα, καθώς τα φύλλα των δέντρων θα μαραίνονται με μια γλυκιά μελαγχολία...”

Έκανες περιπάτους στο Πάνθεον. Περιπλανιόσουν γύρω από τους τάφους του Βολταίρου, του Βίκτωρος Ουγκό, του Ζαν Ζακ Ρουσσό στον ναό του πολιτισμού η μετώπη του οποίου γράφει “Η πατρίδα ευγνωμονεί τους μεγάλους άντρες”.

“Ίδου ο ναός της ελεύθερης σκέψης... Βρίσκομαι στον χώρο της ανθρωπότητας που ζει απελευθερωμένη από τις γλώσσες, τις θρησκείες, τις φυλές. Αυτός εδώ είναι ο τόπος μας. Vive la liberté, égalité, fraternité. Ζήτω η ελευθερία, η ισότητα, η αδελφοσύνη!”

Κι εγώ είχα περπατήσει σ’ εκείνους τους δρόμους, κι εγώ είχα κοιτάξει λίγο σαστισμένος αλλά με θαυμασμό τα αγάλμα-

τα εκείνων των μεγάλων αντρών. Ήξερα πολύ καλά τι ακριβώς αισθανόσουν, ακόμη και αυτά που δεν έγραφες. Επιπλέον, ενώ εσύ έγραφες τα γεμάτα πάθος γραπτά σου, εγώ ήμουν απασχολημένος με το να γίνω μέλος στην οργάνωση ώστε να επικρατήσουν και στη χώρα μας τα συνθήματα που μου έγραφες το ένα πίσω από το άλλο.

“Ζήτω η ελευθερία, ζήτω η ισότητα, ζήτω η αδελφοσύνη...”

Ναι, όταν εσύ περιπλανιόσουν γύρω από τους τάφους εκείνων των μεγάλων αντρών, εγώ είχα επιλέξει τα ιδανικά τους ως οδηγό. Έναν οδηγό που ίσως θα άλλαζε τη ζωή μου, ίσως θα έκανε δυστυχημένους τους ανθρώπους που αγαπώ, ίσως θα προκαλούσε τον θάνατό μου. Μη με παρεξηγήσεις, δεν πρόκειται να σε θεωρήσω υπεύθυνη για το γεγονός ότι εντάχθηκα στην οργάνωση. Μολονότι ο άνθρωπος που με οδήγησε στην τελετή ορκωμοσίας ήταν ο θείος Λεόν*, θα ήταν αδικία να ισχυριστώ κάτι τέτοιο.

Ναι, ο θείος Λεόν... Είμαι σίγουρος πως θα απόρησες πολύ όταν διάβασες το όνομά του. Εντούτοις, αυτή είναι η αλήθεια. Εκείνος ήταν που με πρότεινε στην οργάνωση. Το έκρυφα για χρόνια, όμως πλέον δεν έμεινε άλλο κρυφό μυστικό. Ούτε μυστικό ούτε οργάνωση ούτε συναγωνιστές που πρέπει να προστατευτούν... Όμως ο θείος Λεόν ακολουθούσε πιστά τις οδηγίες περί μυστικότητας όταν με οδηγούσε εκείνο το καλοκαιρινό βράδυ του 1907 στο σπίτι της οργάνωσης.

Μη θυμώσεις με τον θείο Λεόν. Ήταν ένας αδιόρθωτος ρομαντικός. Επιπλέον, όπως πολλά μέλη της οργάνωσης, ήταν περισσότερο ρομαντικός μεταρρυθμιστής, μεθυσμένος με τα συνθήματα της Γαλλικής Επανάστασης, και λιγότερο άνθρωπος που προσπαθούσε να σώσει τη διαλυόμενη πατρίδα. Στην πραγματικότητα κι εγώ ήμουν έτσι, όλοι μας ήμασταν έτσι. Όμως εκείνος ήταν διαφορετικός από όλους μας. Ίσως να έπλα-

* Τον ονομάζει θείο παρότι δεν είναι συγγενής, για δείξει τον σεβασμό και την αγάπη του. (Σ.τ.Μ.)

θε όνειρα ενός σοσιαλιστικού καθεστώτος. Θα θυμάσαι τον Αβραάμ, τον συνδικαλιστή... Αυτόν με τις βουλγάρικες ρίζες... Είχε πολύ στενές σχέσεις με αυτόν εδώ. Μια ημέρα μού είχε δώσει το Κομμουνιστικό Μανιφέστο...

«Δες και από αυτή τη σκοπιά την επανάσταση...»

Το διάβασα, όμως δεν μου έλεγε τίποτα... Τέλος πάντων, ο θείος Λεόν δεν με πρότεινε στην οργάνωση με σκοπό να προκαλέσει τον χωρισμό μας. Βέβαια, δεν μπορώ να πω ότι ήταν πολύ ευχαριστημένος από τη σχέση μας. Ο μοναδικός σκοπός του ήταν να πάρω μέρος στον αγώνα της ελευθερίας. Εξάλλου, ποτέ δεν τον κατηγορήσα. Μολονότι δεν είχαμε καμιά συγγένεια, ήταν ένας από τους σημαντικούς ανθρώπους της ζωής μου. Με έκανε να βλέπω τον κόσμο με ένα εντελώς διαφορετικό βλέμμα. Σε αυτό το σημείο ας σου εκμυστηρευτώ κάτι ακόμη. Εκείνος ήταν ο άνθρωπος που με έκανε να ξεφορτωθώ τις προκαταλήψεις που κουβαλούσα κατά των Εβραίων. Ναι, πολύ πριν από εσένα... Πιθανώς, εκείνος να ήταν ο άνθρωπος που μας προετοίμασε τον έναν για τον άλλον. Φυσικά, δίχως να το αντιληφθούμε.

Μάλιστα, μια νύχτα όπου εσύ μεθούσες κάνοντας όνειρα για τις ημέρες όπου θα ζούσαμε μαζί στο Παρίσι, ο θείος Λεόν με πήγε στην τελετή ορκωμοσίας της οργάνωσης. Μόλις μπήκαμε στο αυτοκίνητο μου έδωσε τα μάτια, δεν έπρεπε να μάθω πού πηγαίναμε, όμως ήξερα ότι βρισκόμασταν σε ένα από τα στενά που οδηγούν στο λιμάνι. Το είχα αντιληφθεί από τους ήχους που έρχονταν από μακριά, από τις μυρωδιές, από την αλμύρα που έφερε ο άνεμος. Αν προσπαθούσα λίγο, θα καταλάβαινα σε ποιο στενό ήμασταν· όμως δεν το έκανα, έβαλα στην άκρη το μυαλό μου, επέλεξα να μην ξέρω, να μην καταλάβω. Το διαμέρισμα ήταν στο ισόγειο. Δεν ήξερα αν ήταν διαμέρισμα, ίσως να ήταν κάποιο κρατικό κτίριο, ίσως κάποιο δικηγορικό γραφείο. Αν κούραζα λιγάκι το μυαλό μου, όπως είπα, θα το έβρισκα· δεν το έκανα.

Μια λεπτή αντρική φωνή ρώτησε «Ποιος είναι;» προτού ανοίξει.

«Σελήνη» είπε ο θεός Λεόν. Ήταν το σύνθημα.

Αυτό ήταν όλο· μετά άκουσα τον ήχο του κλειδιού που γυρίζει στην κλειδαριά, η πόρτα άνοιξε δίχως να τρίζει καθόλου.

«Περάστε» είπε η λεπτή αντρική φωνή.

Μια έντονη μυρωδιά καπνού χτύπησε στη μύτη μου.

«Εγώ τελείωσα εδώ» είπε ο θεός Λεόν. «Πλέον σε αναλαμβάνει ο φίλος. Ο Θεός να είναι μαζί σου».

Μουρμούρισα κάτι, όμως ήμουν τόσο συγκινημένος, που ούτε εγώ δεν κατάλαβα τι είπα.

«Ας προχωρήσουμε προς τα εδώ» είπε ο άντρας που είχε αδυναμία στο κάπνισμα. Με έπιασε από το μπράτσο και με τράβηξε μαλακά προς το εσωτερικό. «Θα στρίψουμε αριστερά. Πρόσεχε» είπε για να με προειδοποιήσει. Ύστερα από πέντε δέκα βήματα, «Ακόμη μια φορά αριστερά» μουρμούρισε. Αφού προχωρήσαμε λίγο «Τώρα στρίβουμε δεξιά. Εντάξει, ως εδώ». Σταματήσαμε, άνοιξε μια άλλη πόρτα. «Τώρα μπαίνουμε μέσα».

Μπήκαμε. Μια ελαφριά μυρωδιά μούχλας χτύπησε στη μύτη μου· το μυαλό μου πήγε σε κάβα κρασιού. Το πανί που κάλυπτε τα μάτια μου σαν να φωτίστηκε κάπως, όμως ακόμη δεν μπορούσα να δω τίποτε. Είχα την αίσθηση πως στεκόμουν κάτω από φως. Ο άντρας του οποίου η ανάσα μύριζε καπνό με άφησε και απομακρύνθηκε. Εκείνη τη στιγμή άκουσα την άλλη φωνή.

«Γιατί θέλεις να γίνεις μέλος της οργάνωσής μας;»

Ήταν μια βαριά φωνή γεμάτη αυτοπεποίθηση. Δεν είχε ίχνος φιλικότητας αλλά ούτε και εχθρότητας, ήταν ψυχρή και στερημένη από συναίσθημα σαν στρατιωτική εντολή.

«Πα... Πατρίδα» ψέλλισα. «Για τη σωτηρία της πατρίδας, για την ελευθερία, για την αδελφοσύνη...»

Τη στιγμή που άρχιζα να συνέρχομαι και να εκφράζω τον σκοπό μου, η φωνή και πάλι ακούστηκε σαν βροντή:

«Γνωρίζεις ότι αυτός ο αγώνας απαιτεί μεγάλη αυτοθυσία και ότι αν χρειαστεί θα υποχρεωθείς να πεθάνεις ή να σκοτώσεις;»

Ξεροκατάπια πολλές φορές πριν απαντήσω, μετά οι λέξεις κύλησαν από μόνες τους.

«Το γνωρίζω... Γι' αυτόν τον ιερό αγώνα θα πεθάνω, θα σκοτώσω. Δεν έχω άλλο στόχο στη ζωή μου...»

Για μικρό διάστημα ακολούθησε σιωπή, μετά άκουσα βηματισμό, ο ήχος των βημάτων ολοένα και δυναμώνει, μετά η μυρωδιά του καπνού. Αντιλήφθηκα ότι κάποιος μου έλυνε το πανί από τα μάτια. Τα μάτια μου θάμπωσαν από το φως. Στις απέναντι τρεις πολυθρόνες κάθονταν τρεις άνθρωποι που φορούσαν μαύρες πελερίνες και είχαν σκεπασμένο το κεφάλι με μαύρες κουκούλες. Ανάμεσά μας υπήρχε μοναχά ένα τραπέζι. Δεν μπορούσα να καταλάβω τις διαστάσεις των σωμάτων τους, όμως ήταν σίγουρο ότι οι μαύρες πελερίνες τούς έδειχναν πιο μεγαλόσωμους από όσο ήταν.

«Πρέπει να ορκιστείς» είπε ο άντρας που καθόταν στη μεσαία πολυθρόνα. Ήταν η φωνή που άκουγα από πριν. Τέντωσε το χέρι και έδειξε το τραπέζι. «Ορκίσου πάνω στο Κοράνι, το όπλο και τη σημαία».

Έβαλα το δεξί χέρι πάνω στο Κοράνι και το αριστερό πάνω στο όπλο. «Ορκίζομαι ότι θα αγωνιστώ μέχρι την τελευταία ρανίδα του αίματός μου υπέρ της πατρίδας, της αδελφосύνης, της ισότητας και της δικαιοσύνης».

«Καλώς ήρθες ανάμεσά μας» βροντοφώναξε. «Ας είναι ευοίωνη η συμμετοχή σου στο Κομιτάτο Ένωση και Πρόοδος... 1117... Αυτός είναι ο αριθμός μέλους. Σημείωσε στο μυαλό σου τούτο τον αριθμό και μην τον ξεχάσεις ποτέ. Όταν λέω ποτέ, εννοώ ποτέ. Εύχομαι να μείνεις πιστός στον όρκο σου, να διαφυλάξεις την πατριωτική αξιοπρέπειά σου μέχρι την τελευταία σταγόνα του αίματός σου. Ο Θεός να είναι μαζί σου».

Έτσι λοιπόν ξεκίνησε η περιπέτειά μου στο Κομιτάτο. Στην πραγματικότητα δεν πίστευα ότι μου έδιναν και τόση σημασία παρά τη μεγαλοπρεπή τελετή ορκωμοσίας. Αυτές είναι οι λειτουργίες τους, σκεφτόμουν, όμως έκανα λάθος. Έπειτα από δύο εβδομάδες μού ανέθεσαν κάποιο καθήκον. Δεν ήταν επι-

κίνδυνες οι δουλειές που έπρεπε να κάνω. Εργαζόμουν ως αγγελιοφόρος. Πάρα πολλές φορές μετακινήθηκα ανάμεσα στη Θεσσαλονίκη και το Μοναστήρι, από το Μοναστήρι στα Σκόπια και από τα Σκόπια στην Οχρίδα.

«Έχεις πολύ καθαρό πρόσωπο» μου έλεγε ο σύνδεσμός μου με το Κομιτάτο. «Κανείς δεν πρόκειται να σε υποψιαστεί. Επιπλέον, τα μάτια τους είναι διαρκώς πάνω στους στρατιωτικούς. Είναι μεγάλο πλεονέκτημα ότι είσαι νέος με αθώο ύφος».

Εντούτοις, έπειτα από κάποιο χρονικό διάστημα άρχισα να πλήττω. Θα παρέμενα μονάχα αγγελιοφόρος για να σώσω την πατρίδα; Αυτό θα έκανα σε όλη μου τη ζωή; Παρ' όλα αυτά, δεν εξέφρασα την πλήξη μου. Και καλά που δεν το έκανα. Με την υπομονή τελικά θα πετύχαινα αυτό που ήθελα. Το επεισόδιο που ακολούθησε ήταν αυτό που με έκανε δολοφόνο προτού καν εσύ με προειδοποιήσεις.

Δεν ξέρεις σε ποιον αναφέρομαι, όμως θα σου τα διηγηθώ. Εκείνη η ερώτηση που αντήχησε ξανά στα αυτιά μου σήμερα το πρωί καθώς καθόμουν μόνος στο δωμάτιο. “Θα γίνεις δολοφόνος;” Στην πραγματικότητα ήταν μια καθυστερημένη προειδοποίηση. Ναι, προτού εσύ ακόμα διατυπώσεις την ερώτηση, εγώ είχα γίνει δολοφόνος!

«Δεν υπάρχει τίποτε ισχυρότερο
από την ιδέα που έρχεται στην ώρα της»

Αγαπημένη μου Έστερ (Πρώτη ημέρα, προς το βράδυ)

«Το σημαντικό είναι να νικήσεις τον φόβο» έλεγε ο μακαρίτης πατέρας μου, «αλλιώς εκείνο τα καταραμένο συναίσθημα κατεξουτελίζει τον άνθρωπο». Το επεισόδιο που μου υπενθύμισε τα λόγια του πατέρα μου συνέβη σήμερα το απόγευμα. Μόλις είχα καθίσει μπροστά από το τραπέζι για να σου γράψω, άκουσα φωνές έξω από την πόρτα του δωματίου... Σηκώθηκα όρθιος και αφουγκράστηκα. Κάτι γινόταν έξω στον διάδρομο... Φωνές, κακό, φασαρία, θόρυβος... Νόμισα ότι ήταν αστυνομικοί. Μήπως είχε έρθει η ώρα; Θα μου περνούσαν τις χειροπέδες και σέρνοντάς με θα με έπαιρναν αποδω. Τόσο γρήγορα; Μα γιατί απορώ; Εκείνους δεν περιμένω, άλλωστε; Ναι, έφτασαν τελικά και άρχισαν να χτυπούν την πόρτα. Συγκεντρώθηκα και άνοιξα, όμως απέναντί μου δεν είχα βλοσυρούς αστυνομικούς, αλλά την καμαριέρα του ορόφου. Με ορθάνοιχτα μάτια με κοίταξε αγχωμένη.

«Φωτιά!» φώναξε. «Ξέσπασε φωτιά, κύριέ μου... Κατεβείτε κάτω, παρακαλώ».

Ξαφνικά ξέσπασα στα γέλια. Η κακόμοιρη γυναίκα με κοίταζε απορημένη, ενώ εγώ γελούσα με τα χάλια μου. Τέλος πάντων, κατεβήκαμε όλοι άρον άρον στο ισόγειο. Στην είσοδο του ξενοδοχείου επικρατούσε πανζουρλισμός... Κάποιες γυναίκες

λιποθυμούσαν, άλλες στρίγκλιζαν... Ευτυχώς, η φωτιά σβήστηκε προτού πάρει διαστάσεις και έτσι γυρίσαμε ύστερα από λίγο στα δωμάτιά μας.

Δεν μπόρεσα να ξεκινήσω αμέσως το γράψιμο... Στην πλευρά του τοίχου όπου ακουμπάει το κρεβάτι, λίγο πάνω από το σκούρο καφέ κομοδίνο υπάρχει μια φωτογραφία μέσα σε ασημένιο πλαίσιο. Την είχα παρατηρήσει και νωρίτερα τούτη τη φωτογραφία, αλλά τώρα που σου γράφω αποκτά ακόμη μεγαλύτερη σημασία. Είναι η rue des Petit Champs όπου βρίσκεται το Πέρα Παλάς. Έχει ημερομηνία 24 Ιουλίου 1908. Η μικρή πλατεία είναι κατάμεστη από κόσμο. Κάτω από τη φωτογραφία γράφει τα εξής στα γαλλικά: “Η διαδήλωση που έκαναν οι μαθητές της στρατιωτικής σχολής στις 24 Ιουλίου του έτους 1908 υπέρ του Συντάγματος που ανακηρύχθηκε εκ νέου”. Πριν από δεκαοκτώ ακριβώς χρόνια...

Πιστεύω ότι δεν είναι σύμπτωση που μένω σε αυτό το δωμάτιο. Ο νεαρός ηλικίας διευθυντής του Πέρα Παλάς, ο Ρεσίτ, είναι γιος του Τουφεκτσί Γιουσούφ από τη Θεσσαλονίκη, που έχασε τη ζωή του στη μάχη της Τρίπολης της Λιβύης. Τον γνωρίζω από παιδί τον Ρεσίτ. Ένα καλοκαίρι, θυμάμαι, του είχα παραδώσει μαθήματα γαλλικής γλώσσας. Επιπλέον, κι εκείνος είναι απόφοιτος του Σουλτανικού Λυκείου Γαλατάσαραϊ. Με άλλα λόγια, είμαι κάτι σαν μεγαλύτερός του αδελφός. Θεωρώ πως αυτός είναι ένας από τους λόγους που με φιλοξενεί εδώ σαν να ήμουν κάποιος πολύτιμος επισκέπτης γι’ αυτόν. Ενδιαφέρεται για μένα και μου δείχνει σεβασμό. Συν τοις άλλοις, γνωρίζει ότι έχω πέσει σε δυσμένεια και ότι η προστασία που μου προσφέρει μπορεί να του κοστίσει ακριβά. Μου δίνει απερίγραπτη χαρά να βλέπω στα καστανά του μάτια που ελαφρώς πρασινίζουν την έκφραση θαυμασμού και σεβασμού που τρέφει για το άτομό μου. Με κάνει να συνεχίζω να αισθάνομαι εμπιστοσύνη στους ανθρώπους. Εν συντομία θέλω να σου πω, μικρή μου Έστερ, ότι ο Ρεσίτ μού έδωσε επίτηδες αυτό το δωμάτιο με την εν λόγω φωτογραφία. Κάποιου είδους αναμνηστι-

κό της ελευθερίας. Δεν ξέρω, ίσως να απατώμαι, ίσως να είναι απλή σύμπτωση, όμως ομολογώ ότι θα μου άρεσε να ισχύει η πρώτη περίπτωση.

24 Ιουλίου 1908... Στην πραγματικότητα 23 Ιουλίου, δηλαδή μια ημέρα προτού τραβηχτεί η φωτογραφία. Αν θυμάσαι, εκείνη την ημέρα πραγματοποιήθηκε μια μεταρρύθμιση που θα όριζε τη μοίρα της οθωμανικής επικράτειας από τον Περσικό Κόλπο μέχρι την Αδριατική. Αν και τώρα προσπαθούν να μειώσουν τη σημασία τους, τα όσα συνέβησαν εκείνο το καλοκαίρι ήταν ένας συνταρακτικός κλονισμός που θα επηρέαζε όχι μόνο τη μοίρα της χώρας μας, αλλά όλου του κόσμου. Το Σύνταγμα που μπήκε στο ράφι για χρόνια μετά την εντολή του σουλτάνου ετίθετο και πάλι σε ισχύ κατόπιν της επιθυμίας του έθνους. Μάλιστα, παραχωρώντας ακόμη περισσότερα δικαιώματα. Η φωνή της ελευθερίας ακούστηκε πρώτα στο Μοναστήρι, μετά διαδόθηκε διαμιάν στις τρεις ηπείρους. Η φωνή ήταν τόσο ισχυρή, είχε τόσο δίκιο και ήταν τόσο αναγκαία, που ο τύραννος την αποδέχθηκε αφού δεν μπορούσε να κάνει αλλιώς. Και γνωρίζεις πολύ καλά ότι ο Αμπντουλχαμίτ δεν έκανε ούτε βήμα μπρος αλλά και ούτε βήμα πίσω εάν δεν ήταν υποχρεωμένος.

Εκείνη την ημέρα λοιπόν γνωρίσαμε την ελευθερία που οραματιζόμασταν. Στις 23 Ιουλίου του 1908... Στη Θεσσαλονίκη... Μήπως θυμάσαι εκείνη την ημέρα; Ένα γλυκό μελτέμι φυσούσε εκείνο το πρωί. Θαρρείς που δεν χάιδευε μονάχα το δέρμα μας, αλλά και την ψυχή μας και το μυαλό μας που καιγόταν μες στις φλόγες. Η θάλασσα είχε φορέσει ένα βαθύ γαλάζιο, θαρρείς που οι ήρωες των προηγούμενων χιλιάδων χρόνων θα έκαναν την εμφάνισή τους στον ορίζοντα με τα επιμήκη καράβια τους.

Ήταν νωρίς, είχαμε συναντηθεί πολύ νωρίς... Ήμασταν στο μικρό πάρκο δίπλα από τη θάλασσα που τρεμόπαιζε. Το μικρό, πράσινο ξέφωτο που συνήθως ήταν ερημικό είχε καταληφθεί από το πλήθος. Στο ξύλινο παγκάκι, κάτω από τη μουριά όπου καθόμασταν συνήθως, κάθονταν ήδη στριμωχτά πέντε άνθρω-

ποι. Όλοι είχαν βγει στους δρόμους, όλοι περπατούσαν, όλοι μιλούσαν, συζητούσαν. Στους επί χιλιάδες χρόνια σιωπηλούς τοίχους οι προκηρύξεις φώναζαν το ίδιο αίτημα: “Να τεθεί σε εφαρμογή το Σύνταγμα!” “Ζήτω η συνταγματική μοναρχία!” Στα πολύχρωμα πανό χτυπούσε στο μάτι το ίδιο σύνθημα: “Ζήτω η Ελευθερία, η Ισότητα, Ζήτω η Αδελφσύνη, Ζήτω η Δικαιοσύνη!”

Ήμασταν χαρούμενοι σαν παιδιά, οι άνθρωποι ήταν χαρούμενοι σαν παιδιά... Σου απήγγειλα τους στίχους του Ναμίκ Κεμάλ:

“Αχ, τι μαγική που ήσουν, ω ελευθερία
Γλιτώσαμε μεν από την αιχμαλωσία,
αλλά γίναμε αιχμάλωτοι της αγάπης σου”

Στο πρόσωπο όλων ένας ολόφρεσκος ενθουσιασμός, μια ασυνήθιστη ομορφιά... Κάτι καινούριο ξεκινούσε στην πόλη, ακόμη και οι πιο αμόρφωτοι το αντιλαμβάνονταν αυτό. Οι ναύτες, οι αγχοφόροι, οι εργάτες, ακόμη και οι γυναίκες που πουλούσαν το σώμα τους. Και οι πλούσιοι, τα αφεντικά των καπνοβιομηχανιών, οι έμποροι, οι τραπεζίτες, οι μασόνοι... Οι Τούρκοι, οι Έλληνες, οι Βούλγαροι, οι Αλβανοί, οι Σέρβοι... Όσα έθνη είχαν συγκεντρωθεί κάτω από την οθωμανική σημαία, μουσουλμάνοι, χριστιανοί, Εβραίοι, όσοι πιστοί υπάρχουν σε αυτή την πόλη, εκείνη την ημέρα είχαν βγει στους δρόμους. Είχαν βάλει στην άκρη διαχωρισμούς και διακρίσεις και όλοι μαζί, ώμο με ώμο, προσδοκούσαν μια νέα κοινωνία.

Όλα αυτά προφανώς τα ξέρεις· αυτό που δεν ξέρεις είναι ότι ο πιο ευτυχημένος άνθρωπος ανάμεσα στην κοσμοσυρροή ήμουν εγώ. Όχι μόνο επειδή έβλεπα να πραγματοποιούνται τα ιδανικά μου, αλλά επειδή την ίδια στιγμή βρισκόσουν δίπλα μου εσύ... Πιθανώς όταν διαβάζεις αυτές τις γραμμές ένα πικρό χαμόγελο να σχηματίζεται στα χείλη σου, ίσως να μην πιστεύεις αυτά που γράφω, όμως είναι αλήθεια. Το λεπτεπίλεπτο σώμα που στεκόταν δίπλα μου, ο χτύπος του μικρού χεριού

σου που δονούσε στην παλάμη μου σαν δεύτερη καρδιά... Μακάρι να ήταν πάντα έτσι, μακάρι όταν μαχόμουν για την ελευθερία να ήσουν εσύ πάντα δίπλα μου... Όμως δεν ήσουν, δυστυχώς... Παρόλο που εκείνο τον καιρό σκεφτόμουν αλλιώς, τελικά εμπρός στη μοίρα ο άνθρωπος είναι εντελώς αδύναμος. Κι αν ακόμη διαθέτει τη βούληση να αλλάξει τη χώρα του, δεν μπορεί να έχει τη δύναμη να αλλάξει την πορεία της ζωής του. Δεν το λέω για να δικαιολογηθώ· εάν αυτοί που βρίσκονται στο κατόπι μου μού δώσουν την ευκαιρία, εάν η ζωή μου κάνει τη χάρη και μπορέσω να σου αφηγηθώ τα όσα έχω στο μυαλό και στην καρδιά μου, τότε θα καταλάβεις καλύτερα τι εννοώ.

Ας επιστρέψουμε πάλι σε εκείνη την υπέροχη ημέρα. Αναμειχθήκαμε στη λαοθάλασσα που κυλούσε κατά μήκος της παραλίας και φτάσαμε στην πλατεία Ολύμπου. Δεν άφηνα ούτε στιγμή το χέρι σου· κανείς δεν μας είχε δει μέχρι τότε. Κι αν μας είχε δει, καρφί δεν μας καιγόταν που θα γινόταν αντιληπτό πως ένας μουσουλμάνος κρατά το χέρι μιας Εβραίας. Καθώς στη χώρα γινόταν επανάσταση, ποιος θα έδινε σημασία σε ένα τέτοιο ατόπημα; Η ελευθερία πλέον είχε γίνει ένα με τον αέρα, το νερό, το χώμα της πόλης. Μάλιστα, όχι μονάχα εμείς οι δύο ανόητοι ερωτευμένοι, αλλά ολόκληρη η Θεσσαλονίκη, μαζί με τη θάλασσα, τον ουρανό, τα δέντρα, τους δρόμους, τα κτίρια και τους ανθρώπους της είχε γίνει ένα σώμα, μία φωνή, μία βούληση και έφερε σε πέρας το δίκαιο αίτημα της Ιστορίας. Και αναμφίβολα, την ώρα της επανάστασης αυτό που θα άξιζε περισσότερο την κατανόηση ήταν η αγάπη.

Όταν φτάσαμε στο καφέ της πλατείας Ολύμπου, το εσωτερικό ήταν ήδη κατάμεστο. Στα μάτια των ανθρώπων βλέπαμε ελπίδα, στις καρδιές τους χαρά, και στις σφιγμένες γροθιές πίστη.

«Ζητάμε αυτό που πρέπει να γίνει» έλεγε ο ομιλητής. «Ζητάμε ό,τι υπάρχει στις χώρες οι οποίες επέλεξαν την ελευθερία. Δεν υπάρχει άλλη λύση για την ανάπτυξη της χώρας».

Μετά ξαναβγήκαμε στους δρόμους, με τη μέθη της επανά-

στασης και όχι του μελτεμιού που ερχόταν από τη θάλασσα... Κι εσύ ήσουν τόσο όμορφη, που δεν συγκρατήθηκα και σε φίλησα στα χείλη σε μια γωνιά. Είχαν γίνει κατακόκκινα τα μάγουλά σου· με είχες σπρώξει μαλακά.

«Μη» είχες πει, «δεν είμαστε στο Παρίσι. Εντάξει με την επανάσταση. Όμως στη Θεσσαλονίκη κανείς δεν μπορεί να ανεχτεί τόσο προχωρημένες καταστάσεις».

Έπειτα είχαμε αρχίσει να τρέχουμε σαν τα παιδιά κατά μήκος της ακτής. Κανείς δεν παραξενευόταν, κανείς δεν κοίταζε περίεργα από πίσω μας. Οι άνθρωποι ζούσαν υπέροχες στιγμές, αισθάνονταν υπέροχα. Παραδόσεις χιλιάδων ετών, κι αν ακόμη δεν εξαφανίζονταν μέσα σε μια ώρα, έμεναν στο περιθώριο έστω και για μερικές ημέρες.

Ως αποτέλεσμα, εκείνη τη νύχτα μέχρι το πρωί η πόλη γευόταν την ελευθερία. Η πολύχρωμη σημαία της επανάστασης με τον ίδιο ενθουσιασμό μεταφέρθηκε στην επόμενη ημέρα. Αναμφίβολα, η ομιλία που εκφώνησε ο Γενικός Επιθεωρητής Χουσεϊν Χιλμί πασάς στο κτίριο της περιφερειακής διοίκησης ήταν η κορυφαία στιγμή της επανάστασης. Δηλαδή, η στιγμή όπου διάβασε το τηλεγράφημα το οποίο σφράγιζε την παράδοση του τυράννου του παλατιού Γιλντίζ. Προσπερνώντας το πλήθος που είχε γεμίσει τον κήπο του κτιρίου, είχαμε πλησιάσει τον Χιλμί πασά. Στο πρόσωπο του πασά, που είχε καταφέρει να είναι πάντοτε κοντά στον σουλτάνο Αμπντουλχαμίτ αλλά και στην οργάνωσή μας, έβλεπε κανείς ένα μείγμα συγκίνησης και απορίας. Τα γκρίζα του μουστάκια έτρεμαν από την ένταση, η στεντόρεια φωνή του ακουγόταν βραχνή. Μολονότι διάβαζε το τηλεγράφημα που έδινε το χαρμόσυνο νέο της ανακήρυξης του Συντάγματος, το βλέμμα και οι κινήσεις του προσώπου του έδειχναν τις αμφιβολίες του. Κι αν αυτό το Σύνταγμα, όπως το προγενέστερο πριν από τριάντα χρόνια, το έβαζαν στην άκρη; Κι αν ο σουλτάνος, προφασιζόμενος τους ληστές στα βουνά ή τις εδαφικές απώλειες της αυτοκρατορίας, επέβαλλε και πάλι το μοναρχικό καθεστώς; Κι αν επιχειρούσε να ζητήσει λογαρια-

σμό από τους αξιωματικούς που είχαν αναμειχθεί σε αυτό το ζήτημα; Όμως ήταν σίγουρο ότι έκανε λάθος, αυτή η πορεία δεν ήταν δυνατόν να αναστραφεί. Όχι μόνο στη δική μας την πατρίδα, αλλά ο εξεγεργμένος πριν από τρία χρόνια λαός της Ρωσίας και το μεταρρυθμιστικό κύμα που ξέσπασε στην Περσία αποδείκνυαν ότι και στις γειτονικές χώρες ο λαός ήθελε πλέον ελευθερία. Είχε αρχίσει να γεννιέται η ιδέα της συνταγματικής μοναρχίας, αφού οι συνθήκες στο εσωτερικό και το εξωτερικό ήταν πλέον ευνοϊκές. Όπως έλεγε ο Βίκτωρ Ουγκό: “Δεν υπάρχει τίποτε ισχυρότερο από την ιδέα που έρχεται στην ώρα της”.

Όστόσο, για να πετύχει η ιδέα έπρεπε να πληρωθεί κάποιος τίμημα, να δειχθεί τόλμη, να χαθούν ζωές. Όπως στη γέννηση του ανθρώπου, και η επανάσταση που είναι η μαία της νέας περιόδου δεν μπορούσε να είναι αναίμακτη. Αυτός ήταν ένας παλαιότατος νόμος. Όμως για την εφαρμογή των ιστορικών νόμων χρειάζονταν ήρωες. Δεν θα απαριθμήσω τα ονόματα των ηρώων, αφού κι εσύ τα γνωρίζεις πολύ καλά. Αφότου ιδρύθηκε η οργάνωση Οθωμανική Ένωση το 1889, πολλοί άνθρωποι έδωσαν τον αγώνα για τη συνταγματική μοναρχία αφήφώντας τη εξορία, τη φυλακή, τον θάνατο... Όμως τότε ήταν ακόμη νωρίς, οι συνθήκες δεν είχαν ωριμάσει. Η Ιστορία δεν μας είχε παραδώσει ακόμη τη σφραγίδα. Μέχρι το 1906, οπότε άρχισε η απύπνιση στη Μακεδονία. Μέχρι δύο χρόνια μετά ο λοχαγός Ρέσνελι Νιγιαζί να στρίψει τα παχιά του μουστάκια και να πάρει τα βουνά μαζί με τους στρατιώτες του το 1908. Και μέχρι να τον ακολουθήσουν ο Εγιούπ Σαμπρί από την Οχρίδα και ο λοχαγός Ενβέρ.

Εντούτοις ο τύραννος κινητοποιήθηκε αμέσως κατά της εξέγερσης. Ο Αμπντουλχαμίτ, για να διατηρήσει το σκοτεινό και αιματηρό καθεστώς που διήρθνε από το παλάτι Γιλντίζ, είχε στείλει εναντίον των εξεγεργμένων τον πιο στυγνό αξιωματικό του. Μάλιστα, αναφέρομαι στον Σεμσί πασά. Τον πιο αιματοβαμμένο Αλβανό δήμειο του σουλτάνου. Τον τύραννο που μόλις άκουγαν το όνομά του ακόμα και οι ίδιοι οι Αλβανοί έτρεμαν

από τον φόβο. Και σου υπενθυμίζω τη δολοφονία του πασά δεκαέξι ημέρες πριν βγούμε στους δρόμους την 7η Ιουλίου 1908 για να γιορτάσουμε την επανάσταση. Μάλιστα, αυτή τη φορά δεν είχε γίνει αυτό που ήθελε ο σουλτάνος, αλλά αυτό που ήθελαν οι πατριώτες. Ο βάρβαρος που ερχόταν να καταπνίξει τη επανάσταση είχε πνιγεί στο δικό του αίμα.

Όχι, σε εκείνη τη συνωμοσία δεν είχα πατήσει εγώ τη σκανδάλη, όμως ήμουν παρών στη δολοφονία. Δεν το λέω για να ελαφρύνω την ενοχή μου, αλλά εάν μου είχαν δώσει εντολή να πατήσω τη σκανδάλη, θα το έκανα δίχως δισταγμό. Διότι το επέβαλλε η κατάσταση στην οποία είχε περιπέσει η πατρίδα. Ο Σεμσί πασάς ήθελε να σβήσει τη φωτιά της ελευθερίας που είχε αρχίσει να καίει σε αυτά τα εδάφη. Αλλά προτού προλάβει εκείνος, εμείς του σβήσαμε τη φλόγα της ζωής.